

**EDWARD
RUTHERFURD**

AUTEUR VAN DE BESTSELLER NEW YORK

PARIJS

Een roman die even meeslepend is als de stad zelf

EDWARD RUTHERFURD

PARIJS

De Fontein

Eerste druk augustus 2014

Oorspronkelijke titel: *Paris*

Oorspronkelijke uitgever: Doubleday, a division of Random House, Inc., New York

Copyright © 2013 by Edward Rutherfurd

Copyright © 2014 voor deze uitgave Uitgeverij De Fontein, Utrecht

Vertaling: Kees van Weele

Omslagontwerp: Wil Immink Design

Omslagbeelden © Thinkstock

Stamboom: Jeffrey L. Ward

Kaarten Het oude Parijs en Het moderne Parijs: Mike Morgenfeld

Opmaak binnenwerk: Hans Gordijn, Baarn

ISBN 978 90 261 3489 0

ISBN e-book 978 90 261 3490 6

NUR 302

www.uitgeverijdefontein.nl

De personen in deze roman (met uitzondering van de historische personages) zijn door de auteur bedacht. Zie voor een verdere toelichting omtrent het (fictieve) gebruik van historische gebeurtenissen en bestaande plaatsen het Dankwoord van de auteur aan het eind van deze uitgave.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch, door geluidsopname- of weergaveapparatuur, of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

HOOFDSTUK 1

1875

Parijs. Stad van liefde. Stad van dromen. Stad van pracht en praal. Stad van geleerden en heiligen. Stad van blijdschap.

Poel van ongerechtigheid.

In tweeduizend jaar had Parijs het allemaal voorbij zien komen.

Julius Caesar begreep als eerste welke mogelijkheden de plek bood waar de kleine stam der Parisii zich had gevestigd. Indertijd waren de mediterrane streken van Zuid-Gallië al generaties lang Romeinse provincies, en nadat Caesar had besloten ook de weerspannige Keltische stammen van Noord-Gallië bij zijn rijk in te lijven, had hij ze snel overwonnen.

De Romeinen hadden al gauw gezien dat dit een logische plek was voor een stad. De omstreek van Parijs lag aan de bevaarbare rivier de Seine en diende als verzamelplaats voor de landbouwproducten van de uitgestrekte vruchtbare vlakten van Noord-Gallië. Tussen de bovenloop van de rivier in het zuiden en de enorme rivier de Rhône, die naar de drukke havensteden aan de Middellandse Zee stroomde, lag goed begaanbaar terrein. In het noorden mondde de Seine uit in de zeestraat met het eiland Britannica aan de overkant. Dit was het grote rivierstelsel dat de werelden van het zuiden en het noorden met elkaar verbond. Griekse en Foenicische kooplieden hadden er al voor het ontstaan van het Romeinse Rijk gebruik van gemaakt. Het was een volmaakte plek. Het gebied rond Parijs lag in een breed, ondiep dal waar de Seine zich met een reeks sierlijke meanders doorheen slingerde. Midden in dat dal, in een fraaie oost-westbocht, verbreedde de rivier zich en lagen enkele grote zandbanken en eilanden als evenzovele reusachtige schuiten voor anker in de stroom. Op de noordoever strekten zich wijd en zijd weiden en moerassen uit, tot de rand van lage heuvelkammen waar verscheide-

ne, hier en daar met wijnranken begroeide toppen en rotspunten boven uitstaken.

Maar op de zuidoever, de linkeroever, stroomafwaarts gezien, liep het terrein bij de rivier geleidelijk op tot een lage heuvel met een platte top, die als een tafel uitzicht bood over het water. Hier bouwden de Romeinen hun stad: een groot forum en de hoofdtempel boven op de tafelberg, een amfitheater er dichtbij, een rasterwerk van straten eromheen, en een noord-zuidweg die het centrum doorsneed en over het water naar het grootste eiland leidde, dat nu een voorstad met een fraaie Jupiter-tempel was, en over een brug aan de andere kant naar de noordoever. Oorspronkelijk hadden ze de stad Lutetia genoemd. Maar hij stond ook, voorname, bekend als de stad der Parisii.

In het donkere tijdperk na de val van het Romeinse Rijk had de Germaanse stam der Franken dit gebied veroverd, en Frankrijk was geboren. Hunnen en Noormannen op Vikingtocht waren de vruchtbare landstreek binnen gevallen, maar het eiland in de rivier, met zijn houten verdedigingswerken, was als een gehavend oud schip gespaard gebleven. In de middeleeuwen was Parijs uitgegroeid tot een grote stad, een door hoge stenen muren omsloten doolhof van gotische kerken, hoge houten huizen, gevaarlijke steegjes en stinkende kelders op de beide oevers van de Seine. De statige Notre Dame sierde het eiland. De universiteit genoot aanzien in heel Europa. Maar desondanks werd de stad door de Engelsen veroverd. En misschien was Parijs in Engelse handen gebleven als Jeanne d'Arc, de wonderbare maagd, niet was opgestaan en hen eruit had gegooid.

Het oude Parijs: stad van bonte kleuren en smalle straten, van festiviteiten en de pest.

En toen was het nieuwe Parijs ontstaan. De verandering had zich geleidelijk voltrokken. Vanaf de renaissance begonnen lichtere, klassieke ruimten in de donkere middeleeuwse massa te verschijnen. Koninklijke paleizen en imposante pleinen creëerden nieuwe pracht en praal. Brede boulevards begonnen de doolhof van vervallen oude straatjes te doorsnijden. Ambitieuze heersers schiepen perspectieven die het oude Rome waardig waren.

Parijs had een gedaanteverwisseling ondergaan om aan de grootsheid van Lodewijk XIV en de elegantie van Lodewijk XV te voldoen. In het

tijdperk van de verlichting en de nieuwe republiek van de Franse Revolutie werd een klassieke eenvoud aangemoedigd, en in de napoleontische tijd verkreeg de stad een keizerlijke grandeur.

De laatste tijd was dit veranderingsproces nog versneld door een nieuwe stadsplanoloog. Het grote netwerk van boulevards en lange, rechte straten met elegante kantoor- en appartementencomplexen van baron Haussmann was zo nauwgezet aangelegd dat de bonte warboel van de middeleeuwen in sommige wijken van Parijs amper meer zichtbaar was.

Maar toch bestond het oude Parijs nog steeds, om bijna elke straathoek, met haar herinneringen aan eeuwen geleden en levens die opnieuw werden geleid. Herinneringen zo hardnekkig als een oud, half vergeten wijsje dat opnieuw gespeeld wordt, in een andere tijd of toonaard, op een harp of draaiorgel, en nog steeds hetzelfde klinkt. Dat was de eeuwige bekering van de stad.

Had Parijs nu vrede met zichzelf? De stad had geleden en standgehouden, rijken zien opkomen en vergaan. Chaos en dictatuur, monarchie en republiek: Parijs had ze alle beproefd. Wat was haar het best bevallen? Tja, dat was de vraag... Ondanks haar hoge leeftijd en al haar bevalligheden leek de stad dat nog steeds niet te weten.

Nog maar vier jaar geleden had ze opnieuw een verschrikkelijke crisis doorgemaakt en hadden de inwoners ratten gegeten. Eerst waren ze vernederd, toen hadden ze honger geleden. Vervolgens hadden ze zich tegen elkaar gekeerd. Het was nog maar kort geleden dat de lijken waren begraven, de stank van de dood was verwaaid in de wind en de weerklank van de vuurpelotons achter de horizon was verdwenen.

Nu, in het jaar 1875, was de stad aan het herleven. Maar vele belangrijke kwesties moesten nog worden opgelost.

De kleine jongen was pas drie. Een kind met blond haar en blauwe ogen. Sommige dingen wist hij al. Andere werden nog voor hem verborgen gehouden. En dan waren er de geheimen.

Vader Xavier liet zijn blik op hem rusten. Wat leek het kind toch veel op zijn moeder. Vader Xavier was priester, maar hij was verliefd op een vrouw, de moeder van dit kind. Hij accepteerde zijn hartstocht voor zichzelf, maar hield zijn gevoelens met een ijzeren zelfbeheersing in bedwang. Niemand zou kunnen vermoeden dat hij verliefd was.

Wat de kleine jongen betreft, met hem was God zeker iets van plan. Misschien wenste Hij zelfs dat hij zijn leven zou opofferen.

Het was een zonnige dag. In de drukbezochte tuinen van de Tuilerieën voor het Louvre hielden kindermeiden spelende kinderen in het oog en maakte vader Xavier een wandeling met de jongen. Vader Xavier: biechtvader van de familie, vriend in nood, priester. ‘Noem je namen eens?’ vroeg hij speels aan het kind.

‘Roland, D’Artagnan, Dieudonné de Cygne.’ Hij kende ze alle uit het hoofd.

‘Bravo, jongeman.’ Vader Xavier Parle-Doux was een kleine, pezige man van in de veertig. Lang geleden was hij militair geweest. Op een keer was hij van zijn paard gevallen, en sindsdien leed hij aan een stekende pijn in zijn rug, hoewel slechts een handjevol mensen dat wisten.

Maar zijn tijd als militair had nog een andere uitwerking op hem gehad. Hij had zijn plicht gedaan. Hij had mensen zien doden. Hij had nog ergere dingen gezien. En ten slotte had hij gedacht dat er iets beters moest zijn, iets heiligers, een onsterfelijke vlam van licht en liefde in de verschrikkelijke duisternis van de wereld. Die had hij gevonden in de boezem van de Heilige Kerk. En hij was ook monarchist geworden.

Hij had de familie van de jongen zijn hele leven gekend, en nu keek hij vol genegenheid maar ook mededogend op hem neer. Roland had geen broertjes of zusjes. Zijn moeder, die prachtige ziel, de vrouw met wie hij zelf graag was getrouwd als hij niet voor die andere roeping had gekozen, had een zwakke gezondheid. Misschien zou de toekomst van de familie alleen van de kleine Roland afhangen, en dat zou een zware last voor de jongen zijn.

Maar als priester wist hij dat hij de dingen in een breder perspectief moest zien. Wat zeiden de jezuïeten ook alweer? ‘Geef ons een jongen onder de zeven, en hij behoort ons zijn hele leven toe.’ Wat God ook met het kind van plan was, en of dat hem gelukkig zou maken of niet, vader Xavier zou hem erheen leiden. ‘Wie was Roland?’

‘Roland was een held.’ Vragend om goedkeuring keek de kleine jongen naar hem op. ‘Mijn moeder heeft het verhaal voorgelezen. Hij was mijn voorvader,’ voegde hij er gewichtig aan toe.

De priester glimlachte. Het beroemde *Chanson de Roland* was een

aangrijpend, romantisch verhaal van duizend jaar geleden, over een vriend van keizer Karel de Grote die van zijn leger was afgesneden toen dat over de bergen trok. Het ging over Roland die tevergeefs op zijn hoorn had geblazen. Over de Saracenen die hem hadden afgeslacht en de keizer die had gerouwd om het verlies van zijn vriend. Het getuigde van verbeeldingskracht en smaak dat de familie De Cygne aanspraak maakte op deze voorouder.

‘Andere voorvaderen van je waren ridders die op kruistocht gingen.’ Vader Xavier knikte bemoedigend. ‘Maar dat is vanzelfsprekend. Je bent tenslotte van edelen bloede.’ Hij zweeg een ogenblik. ‘En wie was D’Artagnan?’

‘De beroemde musketier. Ook een voorvader van me.’

De held van *De drie musketiers* was gebaseerd op een man die echt had geleefd. In de tijd van Lodewijk XIV was een voorvader van Roland getrouwd met een edelvrouw met die achternaam – maar de priester betwijfelde sterk of de De Cygnes zich voor die verbintenis hadden geïnteresseerd voordat de naam door de roman beroemd was geworden. ‘Het bloed van de D’Artagnans stroomt door je aderen. Het waren militairen die hun koning dienden.’

‘En Dieudonné?’ vroeg het kind.

Nu moest vader Xavier voorzichtig zijn. Het kind mocht immers niets weten van de gruwelen van de guillotine die achter de laatste van zijn namen schuilgingen? ‘De naam van je grootvader is heel mooi,’ antwoordde hij. ‘Hij betekent “geschenk van God”.’ Hij dacht een ogenblik na. ‘De geboorte van je grootvader was... ik zal niet zeggen een wonder, maar een teken. En onthoud één ding goed, Roland,’ vervolgde de priester. ‘Ken je het motto van je familie? Dat is heel belangrijk. *Selon la volonté de Dieu* – volgens Gods wil.’

Vader Xavier richtte zijn blik op het landschap om hen heen. In het noorden verrees de heuvel van Montmartre, waar de heilige Denis zestien eeuwen geleden door heidense Romeinen doodgemarteld was. In het zuidwesten, achter de torens van de Notre Dame, verrees de heuvel op de Linkeroever, waar de onvermoeibare heilige Geneviève, toen het oude Romeinse Rijk in verval was geraakt, God had gevraagd Attila en zijn Hunnen weg te houden van de stad, waarop haar gebeden waren verhoord.

Steeds weer, dacht de priester, had God Frankrijk in tijden van nood beschermd. Toen de moslims vanuit Afrika en Spanje waren opgetrokken en heel Europa onder de voet hadden kunnen lopen, had Hij toen niet een groot generaal, de grootvader van Karel de Grote, gestuurd om hen terug te slaan? En in de middeleeuwen, tijdens de langdurige oorlogen van de Engelsen tegen de Franse koningen, waarbij ze zelfs Parijs hadden veroverd, had de Heer Frankrijk toen niet de maagd Jeanne d'Arc geschonken om haar legers naar de overwinning te leiden?

Maar het allerbelangrijkste was dat God Frankrijk haar koninklijke familie had geschonken, waarvan de takken der Capetingers, Valois en Bourbons dit heilige land dertig generaties lang hadden geregeerd, herenigd en roemrijk gemaakt.

En al die eeuwen hadden de De Cygnes deze door God gezalfde koningen trouw gediend. Dit was het erfgoed van de kleine jongen. Mettertijd zou hij het begrijpen.

Het was tijd om naar huis te gaan. Achter hen, aan het eind van de Tuilerieën, lag de grote open ruimte van de Place de la Concorde. Daarachter strekte de magnifieke Champs-Élysées zich uit, drie kilometer lang, tot aan de Arc de Triomphe.

De kleine jongen was nog te jong om te weten welke rol de Place de la Concorde had gespeeld in zijn geschiedenis. Wat de Arc de Triomphe betreft, hoe grandioos die ook was, vader Xavier gaf niets om republikeinse monumenten.

In plaats daarvan tuurde hij opnieuw naar de heuvel van Montmartre, die plek waar ooit een heidense tempel had gestaan, waar de heilige Denis was doodgemarteld en waar zich tijdens de recente op-roeren zulke verschrikkelijke taferelen hadden afgespeeld. Hoe toepasselijk dat er dit jaar nog een nieuwe tempel zou verrijzen, daar, bij de windmolens, een tempel voor het katholieke Frankrijk, waarvan de zuivere witte koepel als een duif boven de stad zou schitteren. De basiliek van de Sacré Coeur, het Heilig Hart.

Dit was de tempel waar de kleine jongen moest dienen. Want God had een reden gehad om zijn familie te redden. Schaamte moest worden overwonnen, geloof herwonnen.

‘Kun je nog een eindje lopen?’ vroeg hij. Roland knikte. Glimla-

chend nam de priester de jongen bij de hand. ‘Zullen we een liedje zingen?’ vroeg hij. ‘*Frère Jacques*, misschien?’

En zo liepen de priester en de kleine jongen, gadegeslagen door verschillende kindermeiden en het aan hen toevertrouwde kroost, hand in hand en zingend de tuinen uit.

Jules Blanchard had de Louvre-zijde van de Champs-Élysées bereikt en liep door naar de kerk La Madeleine. Hij was met recht en reden een gelukkig man. Hij had al twee zonen, beiden goede jongens. Maar hij had ook altijd nog een dochter gewild. En om acht uur die ochtend had zijn vrouw hem een meisje geschonken.

Hij had echter één probleem, waarvan de oplossing een zekere fijnzinnigheid vereiste. Daarom was hij nu, op dit moment, op weg naar een rendez-vous met een vrouw die niet zijn echtgenote was.

Jules Blanchard was een stevig gebouwde, energieke man met een solide familievermogen. In de vorige eeuw, toen de elegante rococomonarchie van Lodewijk XV geconfronteerd was met de grootse ideeën van de verlichting en de Franse Revolutie de wereld ondersteboven had gekeerd, was zijn voorvader een verkoper van boeken waarin de radicale zienswijzen uiteen werden gezet. De zoon van die boekverkooper, de grootvader van Jules, was een arts die tijdens de Revolutie de aandacht van de opkomende generaal Napoleon Bonaparte had getrokken en nooit meer achteromgekeken had. Tijdens het napoleonistische keizerrijk en de herstelde monarchie van de Bourbons daarna was hij een door velen geraadpleegd geneesheer, en aan het eind van zijn leven had hij zich teruggetrokken in een fraai huis in Fontainebleau, dat nog steeds een familiebezitting was. Zijn vrouw was afkomstig uit een koopmansfamilie, en een generatie later was Jules' vader in zaken gegaan. Hij had zich gespecialiseerd in de groothandel in graan en tegen het midden van de negentiende eeuw een aanzienlijk fortuin vergaard. Jules was bij zijn vader in de zaak gaan werken en nu, op zijn vijfendertigste, stond hij op het punt die van hem over te nemen, wanneer de achtenswaardige oude heer eindelijk zou besluiten zich terug te trekken.

Aangekomen bij La Madeleine kreeg Jules zijn rendez-vous in zicht. Het Café Anglais stond op een hoek dicht bij de Opéra. In tegenstelling tot de Opéra zag het er vanbuiten tamelijk gewoontjes uit. Maar

vanbinnen bood het een heel andere aanblik en was het weelderig genoeg voor vorsten. Waar anders maakte je een lunchafspraak met Joséphine?

Joséphine Tessier was het type modieuze vrouw dat hoofdoeters midden in de eetzaal lieten plaatsnemen, tenzij de dame hun zacht sprekend te kennen gaf dat ze niet wilde opvallen. Ze was duur en elegant gekleed in een japon van lichtgrijze zijde met een kanten kraag en droeg een zwierig hoedje met een veer.

Hij werd begroet door geruis van zijde en een bedwelmend parfum. Hij kuste haar hand, ging zitten en vroeg de ober champagne te brengen.

‘Heb je iets te vieren?’ vroeg de dame. ‘Heb je goed nieuws?’

‘Het is een meisje.’

‘Gefeliciteerd.’ Ze glimlachte. ‘Ik ben heel blij voor je, beste Jules. Je hebt gekregen wat je wilde.’

Hij had heel veel geluk gehad, dacht Jules, dat hij in hun jonge jaren Joséphines minnaar was geweest. Ondanks al zijn rijkdom, dacht hij, zou hij zich haar nu waarschijnlijk niet meer kunnen permitteren. Tegenwoordig liet ze zich onderhouden door een steenrijke bankier. Niettemin beschouwde hij hun relatie als de beste die een man zich kan wensen. Ze was zijn ex-minnares, vertrouweling en vriendin.

De champagne werd geserveerd. Ze brachten een dronk uit op de kleine. Daarop bestelden ze te eten en praatten over koetjes en kalfjes. Pas toen er een lichte heldere soep werd opgediend sneed hij het onderwerp aan waarover hij haar wilde spreken. ‘Er doet zich een probleem voor,’ zei hij. Joséphine wachtte af. Hij trok een mistroostig gezicht. ‘Mijn vrouw wil haar Marie noemen,’ zei hij ten slotte.

‘Marie.’ Zijn vriendin dacht na. ‘Geen slechte naam.’

‘Ik heb je altijd beloofd dat ik mijn dochter naar jou zou noemen, als ik er een kreeg.’

Verbaasd keek ze hem aan. ‘Dat is lang geleden, *chéri*. Het doet er niet meer toe.’

‘Het doet er wél toe. Ik wil haar Joséphine noemen.’

‘En als je vrouw die naam nu eens met mij in verband brengt?’

‘Ze weet niets van ons af. Dat weet ik zeker. Ik meen wat ik zeg.’ Kregelig nipte hij van zijn champagne. ‘Denk je echt dat het riskant is?’

‘Ik zal haar niets zeggen, daar kun je van op aan,’ antwoordde Joséphine. ‘Maar anderen zouden...’ Ze schudde haar hoofd. ‘Je speelt met vuur.’

‘Ik dacht tegen haar te zeggen,’ hield hij aan, ‘dat ik haar naar keizerin Joséphine wil noemen.’ De mooie vrouw van Napoleon, de liefde van zijn keizerlijke leven. Een romantische legende, tot op zekere hoogte.

‘Maar die was berucht om haar ontrouw aan de keizer,’ hield Joséphine hem voor. ‘Misschien zou dat geen goed voorbeeld voor je dochter zijn.’

‘Ik had gehoopt dat jij de oplossing zou hebben.’

‘Nee.’ Joséphine schudde haar hoofd. ‘Mijn vriend, dit is een heel slecht idee van je. Noem je dochter Marie, en maak je vrouw gelukkig. Meer heb ik er niet over te zeggen.’

De volgende gang bestond uit een andere specialiteit van het huis: plakjes kreeft in aspic. Ze spraken over oude vrienden en de opera. Pas bij het dessert, een fruitsalade, kwam Joséphine, na hem enkele ogenblikken bedachtzaam te hebben aangekeken, terug op zijn huwelijk. ‘Wil je je vrouw soms ongelukkig maken, *chéri*? Heeft ze je iets aangedaan?’

‘Nee, niets.’

‘Ben je haar ontrouw?’

‘Nee.’

‘Bevredigt ze je?’

Hij haalde zijn schouders op. ‘Ik kom niets te kort.’

‘Je moet leren gelukkig te zijn, Jules.’ Ze zuchtte. ‘Je hebt alles wat je hart begeert, met inbegrip van je vrouw.’

Joséphine was niet ontdaan en evenmin verbaasd geweest toen Jules Blanchard getrouwd was. Zijn vrouw was zijn nicht van moederskant en had een grote bruidsschat meegebracht. Zoals Jules indertijd had gezegd: ‘Twee gedeelten van een familiefortuin hebben elkaar teruggevonden.’ Maar Jules fronste nog steeds zijn wenkbrauwen.

In de loop van haar leven had Joséphine Tessier een groot aantal mannen bestudeerd. Dat was haar beroep. Volgens haar waren mannen vaak ontevreden omdat hun werk hun niet beviel. Van sommigen kon je zelfs zeggen dat ze in de verkeerde tijd waren geboren: de man die van nature een geharnaste ridder was, bijvoorbeeld, en in de mo-

derne wereld opgesloten zat. Maar Jules Blanchard hoorde als geen ander thuis in het negentiende-eeuwse Frankrijk.

Nadat de Franse Revolutie de koning en de aristocratie de macht uit handen had genomen, had ze de rijken, de *haute bourgeoisie*, vrij baan gegeven. Napoleon had zijn persoonlijke versie van het Romeinse Rijk gecreëerd, met zijn triomfbogen en zoektocht naar glorie, maar hij had er ook aan gedacht de gegoede middenklasse voor zich in te nemen. En zo was het na zijn val gebleven.

Enkele conservatieven hadden herstel van het *ancien régime* gewild, maar de enige keer dat de in ere herstelde Bourbon-monarchie dat had geprobeerd, in 1830, hadden de Parijzenaars de Bourbon-koning afgezet en Lodewijk Filips, een neef van de koning die tot de koninklijke bloedlijn der Orléans behoorde, als hun grondwettelijke en uitgesproken bourgeois monarch geïnstalleerd.

Anderzijds waren er radicalen, socialisten zelfs, die het nieuwe, burgerlijke Frankrijk haatten en een tweede revolutie wilden. Maar toen ze in 1848 dachten dat hun tijd gekomen was en de straat op gingen, was daar geen socialistische staat, maar een conservatieve republiek uit voortgekomen, gevolgd door een barok burgerlijk rijk onder Napoleon III, een neef van de grote keizer, dat wederom de bankiers, beurshandelaren, onroerendgoedmagnaten en rijke kooplieden had begunstigd. Mannen zoals Jules Blanchard.

‘Wat is er, mijn vriend?’ vroeg Joséphine voorzichtig.

Jules dacht na. Hij wist dat hij een gelukkig man was. En hij waardeerde wat hij bezat. Maar het was niet genoeg. ‘Ik verveel me,’ zei hij. ‘Ik wil iets anders gaan doen.’

‘Wat dan, lieve Jules?’

‘Ik heb een plan,’ bekende hij. ‘Je zult ervan opkijken.’ Hij maakte een breed gebaar. ‘Ik wil een warenhuis,’ zei Jules. New York had warenhuizen: Macy’s deed goede zaken. Londen had Whiteleys in de voorsteden en een paar coöperaties, maar nog niets spectaculairs. Met Bon Marché en Printemps had Parijs al een voorsprong wat grootte en stijl betreft. ‘Het is de toekomst,’ verklaarde Jules. Hij begon de zaak die hij in gedachten had te beschrijven, een groot winkelpaleis waar een enorm publiek allerlei goederen zou kunnen aanschaffen. ‘Stijl, scherpe prijzen, in het hart van de stad,’ verklaarde hij met stijgende opwinding.

Joséphine keek hem gefascineerd aan. ‘Ik heb nooit geweten dat je zo gepassioneerd kon zijn,’ merkte ze op.

‘O.’

‘Ik bedoel over je ideeën.’ Ze glimlachte.

‘Ah.’

‘Wat denkt je vader ervan?’

‘Hij wil er niets van weten.’

‘Wat ga je doen?’

‘Wachten.’ Hij zuchtte. ‘Wat kan ik anders?’

‘Wil je er geen zelfstandige onderneming van maken?’

‘Dat ligt moeilijk. Hij beheert het geld. En om de familieverhoudingen nou te verstoren...’

‘Je houdt toch van je vader?’

‘Natuurlijk.’

‘Wees goed voor je vader en je vrouw, mijn lieve Jules. En oefen geduld.’

‘Dat doe ik ook.’ Hij zweeg een tijdje. Toen monterde hij op. ‘Maar ik wil mijn dochter nog steeds Joséphine noemen.’ Toen zei hij dat hij terug moest naar zijn vrouw en stond op.

Ze legde haar hand op zijn arm om hem tegen te houden. ‘Doe het niet, mijn vriend. Ook ter wille van mij. Doe het niet.’

Maar hij beloofde niets, betaalde de ober en vertrok.

Nadat hij was vertrokken bleef Joséphine peinzend zitten. Wilde hij zijn dochter echt Joséphine noemen? Of had hij zich een dwaze belofte van lang geleden herinnerd en slechts toneelgespeeld om haar zover te krijgen dat zij hem ervan zou verlossen? Ze glimlachte. Het deed er niet toe. Ook al was het laatste het geval, het was lief en slim van hem. Ze hield van slimme mannen. En ze vond het amusant dat ze zich nog steeds zat af te vragen wat hij zou doen.

De lange, broodmagere vrouw bleef staan. Naast haar stond een jongen van een jaar of negen, met kort, donker haar en wijd uiteen staande ogen. Hij zag er schrander uit.

De weduwe Le Sourd was veertig, maar leek veel ouder, of dat nu lag aan haar saaie kleren die haar los om het hoekige lijf hingen, haar lange, onverzorgde grijze haar of haar ijzige gezicht. Ze zag er neerslachtig uit, en daar had ze ook alle redenen voor.

De avond tevoren had haar zoon haar, niet voor de eerste keer, een vraag gesteld. En vandaag had ze besloten dat de tijd om hem bekend te maken met de waarheid was gekomen. ‘Kom, dan gaan we de poort door,’ zei ze.

Het grote kerkhof Père Lachaise lag op de hellingen van een heuvel vierehalve kilometer ten oosten van de Tuilerieën, waar vader Xavier en de kleine Roland een uur tevoren waren vertrokken. Het was een oeroude begraafplaats, die in recenter tijden pas beroemd geworden was. Er lagen allerlei belangrijke mannen begraven, staatslieden, militairen, kunstenaars en componisten, en er kwamen vaak bezoekers om hun tomben te bewonderen. Maar de weduwe Le Sourd had haar zoon hier niet mee naartoe genomen om hem een graf te laten zien.

Eerst, direct rechts van de ingang, bleven ze staan voor het monument waaraan de begraafplaats zijn vermaardheid dankte, de hoge schrijn voor de middeleeuwse geliefden Abélard en Héloïse. Maar ze bleven er niet lang voor staan. Evenmin besteedde de weduwe aandacht aan de beroemde maarschalken van Napoleon, noch aan het nieuwere graf van de schilder Corot, en zelfs niet aan het sierlijke graf van Chopin, de componist. Want die zouden haar maar afleiden. Voordat ze haar zoon de waarheid uit de doeken deed, moest ze hem voorbereiden. ‘Jean Le Sourd was een dappere man.’

‘Dat weet ik, *maman*.’ Zijn vader was een held geweest. Elke nacht voordat hij ging slapen haalde de jongen zich alles voor de geest wat hij nog wist van de lange, vriendelijke figuur die hem verhalen had verteld en met wie hij met de bal gespeeld had. De man die altijd brood op tafel bracht, ook al heerste er hongersnood in Parijs. En als die herinneringen soms wat vervaagden, had hij altijd nog de foto van een knappe man met donker haar en wijd uiteen staande ogen, zoals die van hemzelf. Soms droomde hij van hem. Dan gingen ze samen op avontuur. Op een keer streden ze zelfs zij aan zij mee in een straatgevecht.

Enkele minuten lang liep hij naast zijn nu zwijgende moeder de helling op, tot ze vlak onder de kruin van de heuvel rechts afsloeg, een lang pad in. Toen begon ze weer te spreken. ‘Je vader had een edele ziel.’ Ze keek haar zoon aan. ‘Wat betekent dat volgens jou, Jacques, dat je edel bent?’

‘Ik denk...’ de jongen dacht na, ‘... dat je moedig bent, zoals de ridders die vochten voor hun eer.’

‘Nee,’ zei ze bars. ‘Die geharnaste ridders waren helemaal niet edel. Het waren dieven, tirannen die zich alle rijkdommen en macht die ze konden grijpen toe-eigenden. Ze noemden zichzelf edel om te zwellen van trots en te pretenderen dat hun bloed beter was dan het onze, zodat ze konden doen wat ze wilden. Aristocraten!’ Ze trok een grimas. ‘Een valse adelstand. En de ergste van hen allemaal was de koning. Het was een smerige samenzwering die eeuwenlang duurde.’

De jonge Jacques wist dat zijn moeder de Franse Revolutie bewonderde. Maar na de dood van zijn vader had ze nooit meer over dergelijke dingen gesproken, alsof die thuishoorden in een duister oord dat ze niet wilde betreden.

‘Waarom duurde het zo lang, *maman*?’

‘Omdat er een criminele macht bestond die zelfs nog groter was dan die van de koning. Weet je welke?’

‘Nee, *maman*.’

‘Dat was de Kerk, Jacques. De koning en zijn aristocraten steunden de Kerk, en de priesters droegen de mensen op hun te gehoorzamen. Dat was het maatschappelijk contract van het *ancien régime*. Eén grote leugen.’

‘Heeft de Revolutie daar geen verandering in gebracht?’

‘Het jaar 1789 was méér dan een revolutie. Het was de geboorte van de Vrijheid zelf. Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap: de nobelste ideeën die de mens kan hebben. De leden van het *ancien régime* verzetten zich ertegen, en dus werden ze tijdens de Revolutie onthoofd. Dat was absoluut noodzakelijk. Maar er is toen nog veel meer gebeurd. De Revolutie bevrijdde ons uit de boeien van de Kerk. De macht van de priesters werd gebroken. Het stond de mensen voortaan vrij het bestaan van God te loochenen, vrij te zijn van bijgeloof en de rede te volgen. Het was een grote stap voorwaarts voor de mensheid.’

‘Wat gebeurde er met de priesters, *maman*? Werden zij ook gedood?’

‘Sommigen.’ Ze haalde haar schouders op. ‘Maar niet genoeg.’

‘Maar er zijn nog steeds priesters.’

‘Helaas.’

‘Dus alle mannen van de Revolutie waren atheïst?’

‘Nee. Maar de besten wel.’

‘Jij gelooft niet in God, hè *maman*?’ vroeg Jacques. Zijn moeder schudde haar hoofd. ‘En geloofde mijn vader?’ vroeg hij verder.

‘Nee.’

De jongen dacht een ogenblik na. ‘Dan zal ik dat ook niet doen,’ zei hij. Het pad boog af naar het oosten en liep dichters langs de rand van de begraafplaats. ‘Wat is er gebeurd met de Revolutie, *maman*? Waarom is die niet voortgezet?’

Opnieuw haalde zijn moeder haar schouders op. ‘Er ontstond verwoarring. Napoleon kwam aan de macht. Hij was voor de helft revolutionair, en voor de helft Romeinse keizer. Hij had bijna heel Europa veroverd voordat hij werd verslagen.’

‘Was hij ook een atheïst?’

‘Wie weet. De Kerk heeft haar macht nooit teruggekregen, maar zoals de meeste heersers ontdekte Napoleon dat de priesters hem van nut konden zijn.’

‘En werden de dingen na hem weer zoals ze voordien waren?’

‘Niet echt. Alle vorsten van Europa waren doodsbang voor revolutie. Dertig jaar lang lukte het hun de krachten van de vrijheid eronder te houden. De conservatieven in Frankrijk, de oude monarchisten, de rijke bourgeois, iedereen die bang was voor verandering, zij allen steunden de conservatieve regeringen. Het volk had geen macht meer, de armen werden armer. Maar de geest van de vrijheid stierf niet. In 1848 braken er overal in Europa revoluties uit, ook hier. De dikke ouwe Lodewijk Filips, de Burgerkoning, werd zo bang dat hij in een rijtuig naar Engeland vluchtte. We werden weer een republiek. En we kozen de neef van Napoleon als onze leider.’

‘Maar hij kroonde zichzelf toch tot keizer?’

‘Hij wilde als zijn oom zijn. Na de republiek twee jaar te hebben geleid kroonde hij zichzelf tot keizer – en aangezien de zoon van de grote Napoleon was overleden, riep hij zichzelf uit tot Napoleon III.’ Ze schudde haar hoofd. ‘O, hij wist het publiek goed te bespelen. Baron Haussmann verbouwde Parijs. Er kwam een prachtig nieuw operegebouw. Wereldtentoonstellingen waar de halve wereld op afkwam. Maar voor de armen verbeterde er niets. En toen, tien jaar later, maakte hij een domme fout. Hij begon een oorlog met Duitsland. Maar hij was geen generaal en verloor.’

‘Ik weet nog dat de Duitsers naar Parijs gekomen waren.’

‘Ze verpletterden onze legers en omsingelden Parijs. Het duurde maanden. We verhongerden bijna. Je wist het niet, maar op het laatst zat er rattenvlees in de stoofpotjes die ik je te eten gaf. Je was nog maar vijf, maar gelukkig was je sterk. Toen ze ons uiteindelijk met zware artillerie bestookten konden we niets meer doen. Parijs gaf zich over.’ Ze zuchtte. ‘De Duitsers vertrokken weer naar Duitsland, maar dwongen ons de Elzas en Lotharingen af te staan, die mooie streken aan onze kant van de Rijn, met hun wijngaarden en bergen. Frankrijk was vernederd.’

‘En daarna werd mijn vader vermoord. Je hebt me altijd verteld dat hij strijdend is gestorven. Maar ik heb het nooit goed begrepen. De onderwijzers op school zeggen –’

‘Wat die zeggen doet er niet toe,’ viel zijn moeder hem in de rede. ‘Laat mij je vertellen wat er is gebeurd.’ Ze zweeg echter een paar tellen en plooid haar gezicht tot een zweem van een tedere glimlach. ‘Weet je,’ vervolgde ze, ‘toen ik wilde trouwen, was mijn familie daar niet blij om. We waren straatarm, maar mijn vader was schoolmeester, en hij wilde dat ik met een ontwikkeld man zou trouwen. Jean Le Sourd was een arbeiderszoon en had weinig schoolonderwijs gevolgd. Hij werkte als letterzetter bij een drukkerij. Maar hij was enorm leergierig.’

‘En toen?’

‘Mijn vader besloot mijn toekomstige echtgenoot te onderwijzen, en daar had je vader niets op tegen. Hij was zelfs een heel goede leerling, en al gauw las hij alles wat los en vast zat. Ten slotte had hij denk ik meer gelezen dan alle mensen die ik ooit gekend heb. En zijn studie leidde hem tot de overtuigingen waar hij zijn leven voor heeft gegeven.’

‘Hij geloofde in de Revolutie.’

‘Je vader begreep dat zelfs de Franse Revolutie niet genoeg geweest was. Toen jij geboren werd, was hij tot de conclusie gekomen dat de enige weg vooruit bestond uit de absolute macht van het volk en het einde van privébezit. En vele andere dappere mannen dachten dat ook.’

Rechts van hen, achter een paar bomen, werd de buitenmuur van de begraafplaats zichtbaar. Ze waren bijna op hun bestemming aangekomen.

‘Vier jaar geleden,’ vervolgde ze, ‘leek de tijd rijp. Napoleon III was verslagen. De regering, ook al stelde die niet veel voor, werd uitgeoefend door de Nationale Vergadering, die naar het paleis van Versailles was gevlucht. De plaatsvervangers waren zo conservatief dat we dachten dat ze zouden besluiten een nieuwe monarchie te vestigen. De Vergadering was bang voor Parijs, begrijp je, omdat wij onze eigen milities hadden en een hoop kanonnen op de heuvel van Montmartre. Ze stuurden troepen om onze kanonnen in beslag te nemen. Maar die troepen sloten zich bij ons aan. En toen opeens gebeurde het: Parijs besloot tot zelfbestuur. Dat was de Commune.’

‘Mijn leraren hebben gezegd dat dat niet goed ging.’

‘Dat hebben ze dan gelogen. Het was een geweldige tijd, dat vroege voorjaar. Alles functioneerde. De Commune nam de bezittingen van de Kerk over. Vrouwen kregen gelijke rechten. We voerden de rode vlag van het volk. Mannen zoals je vader organiseerden hele wijken als arbeidersstaat. De Nationale Vergadering in Versailles was doodsang.’

‘En toen viel de Vergadering Parijs aan?’

‘Tegen die tijd waren ze sterker geworden. Ze hadden troepen. De Duitsers stuurden zelfs krijgsgevangenen terug om het leger van Versailles te versterken. Het was walgelijk. We verdedigden de poorten van Parijs. We wierpen barricaden op in de straten. De armen van de stad vochten als helden. Maar uiteindelijk kregen zij de overhand op ons. De laatste week van mei, de Bloedige Week, was het ergst...’ De weduwe Le Sourd zweeg een paar tellen. Ze waren aangekomen bij de zuidoosthoek van de begraafplaats, waar het pad steiler omhoogging en naar links afboog. Rechts van het met klinkers bestrate voetpad, onder aan een helling, stond de blinde buitenmuur van de begraafplaats, met een kaal, driehoekig stukje grond ervoor. Het was een opvallend hoekje van de begraafplaats dat nooit enige waardigheid of een naam gekregen had.

‘Ten slotte,’ ging de weduwe zacht verder, ‘was alleen de arme wijk Belleville, hier vlakbij, nog in onze handen. Sommige mensen van ons hebben daar gevochten.’ Ze gebaarde naar de graftomben op de kruin van de heuvel achter hen. ‘En toen was het voorbij. De laatste honderd *communards* werden gevangengenomen. Je vader was een van hen.’

‘Bedoel je dat ze hem in de gevangenis hebben gezet?’

‘Nee. De troepen werden geleid door een officier. Hij beval de gevangenen daarheen te brengen.’ Ze wees naar de blinde muur. ‘Toen gaf hij zijn troepen bevel op een rij te gaan staan en de gevangenen dood te schieten. Zonder enige vorm van proces. Dus hier is je vader overleden en zo is het gebeurd. Nu weet je het.’

Opeens begon de lange, broodmagere weduwe Le Sourd te huilen. Haar zoon bleef naar haar staan kijken. Maar ze werd zichzelf al gauw weer meester en staarde een minuut lang ijsig naar de blinde muur waar haar huwelijk was geëindigd. ‘Laten we maar gaan,’ zei ze. En ze aanvaardden de terugtocht.

Ze hadden de ingang van de begraafplaats bijna weer in zicht toen Jacques haar in haar gedachten stoorde. ‘Wat is er gebeurd met de officier die ze heeft laten doodschieten?’ vroeg hij.

‘Niets.’

‘Hoe weet je dat? Weet je wie het was?’

‘Dat ben ik te weten gekomen, ja. Het was een aristocraat, zoals je zou verwachten. Daar zijn er nog steeds een heleboel van in het leger. De vicomte De Cygne, zo heet hij.’ Ze haalde haar schouders op. ‘Hij heeft een zoon. Hij is jonger dan jij en heet Roland.’

Jacques Le Sourd zweeg een paar tellen. ‘Dan zal ik op een dag zijn zoon vermoorden.’ Hij zei het kalm maar beslist.

Zijn moeder reageerde niet en liep nog een stap of tien door. Zou ze hem zeggen dat hij niet aan wraak mocht denken? Absoluut niet. Ze had een hartstochtelijke liefde voor haar man gekoesterd, en hartstocht kent geen genade. De rechtvaardigen doden hun vijanden. Dat is hun lot.

‘Je moet geduld oefenen, Jacques,’ antwoordde ze. ‘De juiste tijd afwachten.’

‘Ik zal wachten,’ zei de jongen. ‘Maar Roland de Cygne zal sterven.’

Lees verder in *Parijs*.